

تأثیر الگوپذیری از امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف در رفع اضطراب جوانان

محک فاطمه^۱

چکیده

امروزه بسیاری از جوانان در دنیا درگیر مسائل و مشکلات اعتقادی و اجتماعی هستند. این مسئله مردم را با چالش بزرگی روبه‌رو کرده است که جوانان مسلمان نیز از این موضوع مستثنی نیستند. اضطراب‌های ناشی از فقر معنویت و روزمرگی زندگی مدرن بشری ارمغانی جز افسردگی، پوچی و ناامیدی برای بشر ندارد. هر روز اخباری از خودکشی و افزایش بیماری‌های روحی-روانی جوانان و پناه بردن به افیون‌های خانمان برانداز شنیده می‌شود. یکی از راه‌های پیشگیرانه، ارائه الگوی مناسب به جوانان است. هرچه این الگو مناسب و قدرتمند باشد در ایجاد حس قدرت و هم‌ذات‌پنداری جوانان مؤثرتر است. تحقیق پیش‌رو درصدد است تأثیر الگوپذیری از منجی موعود در رفع تشویش‌های زندگی مدرن را بررسی کند. اعتقاد به منجی با تکیه بر خصوصیات ذکر شده در روایات، باور به وجود امام حی و آگاه به اعمال انسان و تأکید بر حفظ روحیه انتظار، زمینه‌ساز بروز نوعی انتظار فعال در بشر می‌شود. این انتظار فعال و سازنده علاوه بر حرکت و جوشش، باعث ایجاد نشاط، امید، خوش بینی و اصلاح نفس می‌شود. هرچه فرد منتظر ارتباط قلبی خود را با الگوی خود قوی‌تر کند و در تبعیت از ویژگی‌های منحصربه‌فرد او بیشتر تلاش کند بهره بیشتری از این حالات می‌برد.

واژگان کلیدی: الگوپذیری، امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف، انتظار فعال، جوانان،

اضطراب، معرفت‌شناسی، منتظر.

۱. دانش پژوه کارشناسی معارف اسلامی به زبان انگلیسی از کشور پاکستان، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه‌المصطفی العالمیه، قم، ایران.

۲. مقدمه

جوانی، بهترین و تأثیرگذارترین دوره عمر هر انسانی است. در این دوره است که انسان می‌تواند سرنوشت خود را رقم بزند و آن را روشن و درخشان یا تیره و تار کند. مهمترین و تأثیرگذارترین عنصر وجودی هر فرد اعتقادات و باورهای اوست که در دوره جوانی شکل می‌گیرد و انسان به تبعیت از همین اعتقاد و باورها در جامعه هدایت می‌شود. نکته قابل بحث این است که در جوامع امروزی، جوان با ظرفیت وجودی و موقعیت حساسی که دارد بیش از دوره‌های پیش در معرض بسیاری از مسائل و مشکلات روحی و انحرافات اعتقادی قرار دارد. برای مثال جوانان امروز چندان در مواجهه با مشکلات استقامت ندارند و شانه‌خالی‌کردن، اولین واکنش آنها نسبت به این مشکلات است. برآورد به دست آمده در بسیاری از جوانان امروز، اضطراب و دیدگاه تاریکی نسبت به آینده به وجود آورده و جوانان چندان به آینده خوش بین نیستند. وجود این اضطراب و شیوع آن در میان جوانان، واقعیت تلخی است که آثار آن مانند احساس عدم امنیت، فرار از مسئولیت‌ها و ازدست دادن شادی و نشاط در جامعه دیده می‌شود. (اسفندیاری، ۱۳۹۱، ص ۹۶) جوامع غربی یعنی، جوامع سکولار با اعتقاد به اینکه دین مانع پیشرفت است سال‌ها قبل، دین و تمام مسائل مربوط به دین را کنار گذاشتند. هرچند به پیشرفت‌های صنعتی بسیاری هم دست یافتند، اما چندین برابر بیشتر از جوامع اسلامی با اضطراب و مشکلات روحی-روانی مواجه هستند. جوامع اسلامی نیز از این موضوع مستثنی نیستند و هرچند به مراتب خیلی کمتر، اما با اضطراب روبه‌رو هستند. حال این سؤال مطرح می‌شود که چرا جوانان در جامعه اسلامی با وجود اصول بنیادین اسلام و توجه ویژه آن به باورها، دچار چنین مشکلاتی هستند. مقاله حاضر یکی از راهکارهای کاهش اضطراب و به وجود آمدن امیدواری و نشاط در جوانان را بررسی می‌کند.

یکی از راه‌های کاهش اضطراب در میان جوانان ارائه الگوهای مناسب است؛ یعنی معرفی افراد برتر و موفق در زندگی. (کوشا، ۱۳۹۳، ۱۱۵) برای شیعیان چه الگویی برتر و بالاتر از ائمه معصومین علیهم‌السلام و به‌ویژه امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف که حی و حاضر و آگاه به اعمال انسان‌هاست. انسان

چه کودک و چه بزرگسال وقتی به شخصی شناخت پیدا می‌کند و او را به رفتار خوب و شایسته می‌شناسد محبت او در دلش جای می‌گیرد و سعی در الگوگیری از آن فرد دارد. حال اگر این شخصیت وجود مبارک امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف باشد انسان می‌تواند با الگوگیری و تبعیت از ایشان به آرامش ذهنی و روحی و در نتیجه کاهش نگرانی برای مقابله با مشکلات زندگی دست یابد.

۲. معرفی الگو

حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف دوازدهمین فرزند از فرزندان حضرت زهرا علیها السلام در سحرگاه روز جمعه نیمه شعبان سال ۲۵۵ هجری قمری در سامرا در عهد خلافت معتمد عباسی یعنی، پانزدهمین خلیفه عباسی دیده به جهان گشود. پدر گرامی او امام یازدهم علیها السلام و مادر گرامی ایشان، بانو نرجس خاتون علیها السلام بود که از طرف پدر، دختر یشوعا فرزند قیصر روم و از طرف مادر، نوه شمعون یکی از یاران خاص حضرت عیسی علیها السلام و وصی او بود. ایشان اگرچه از خاندان امپراطور و در قصر مجلل بود، اما رفتار او سرشار از پاکی و معنویت و رفتارش با درباریان به گونه‌ای دیگر بود و همواره از خداوند ازدواج با خانواده‌ای پاک و مؤمن را طلب می‌کرد. سرانجام خدا درخواست او را اجابت کرد و به مقام مادر منجی جهان رسید. (امینی، ۱۳۸۹، ص ۹۸) وقتی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف به دنیا آمد امام حسن عسگری علیها السلام و حضرت حکیمه خاتون علیها السلام سعی در نشان دادن ایشان به شیعیان و یاران مخصوص خود در قالب جانشین بعد از خود کرد. وقتی امام حسن عسگری علیها السلام در سال ۲۶۰ یعنی در ۵ سالگی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف به شهادت رسید امامت به امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف انتقال یافت و دشمنان قصد کشتن ایشان را داشتند که بنا به امر الهی از نظرها غایب شد و پس از آن، رهبری جامعه را از پس پرده غیبت انجام داد. غیبت صغری ایشان تا سال ۳۲۹ به طول انجامید. در این مدت ۶۹ سال (غیبت صغری) امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف با نواب اربعه در ارتباط بود و آنها واسطه بین مردم و امام بودند. بعد از وفات علی بن محمد سمری یعنی، آخرین نایب امام، دوران غیبت کبری شروع شد و تاکنون ادامه دارد (رجالی، ۱۳۹۷، ص ۱۲۵).

۳. جنبه‌های الگوپذیری شخصیت امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشريف

خصوصیاتی که در روایات شیعه برای امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشريف آمده است بهترین انگیزه برای رهایی از اضطراب و تشویش فکری و روحی انسان در تلاطم‌های آخرالزمانی است. پژوهش حاضر برخی از این ویژگی‌ها را به اختصار بیان می‌کند.

۳-۱. ویژگی‌های جسمی حضرت

جوانان، مرهوب قدرت و توانمندی فیزیکی و جسمی الگوی خود می‌شوند و تلاش می‌کنند مانند او قوی و محکم بر مشکلات پیروز شوند. بعد خارق‌العاده بودن ویژگی‌های ظاهری الگو برای جوانان جذابیت درجه اول است. بنابراین، در توصیفاتی که از ویژگی‌های ظاهری حضرت حجت عجل الله تعالی فرجه الشريف در دست است بر این قدرت و جذابیت تأکید شده است. از ویژگی‌های حضرت این است که با اینکه سن ایشان از هزار سال گذشته، اما درهنگام ظهور مانند یک جوان ۴۰ ساله ظاهر می‌شود. چهره حضرت گرد و گندمگون و دیدگانش سرمه‌کشیده، محاسن مبارکش پر مو و برگونه راست او خالی جذاب است. (اربلی، ۱۴۰۳، ص ۲۶۰) در روایتی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده است: «المهدی طاووس اهل الجنة ووجهه كالقمر الدری علیه جلايب النور؛ مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف طاووس اهل بهشت است. چهره او مانند ماه درخشانده است. بر بدن او جامه‌هایی از نور است» (صدوق، ۱۳۹۵) که اشاره به زیبایی و جذابیت ایشان دارد. حضرت قائم عجل الله تعالی فرجه الشريف اندامی قوی و تنومند دارد به طوری که اگر دست را به سوی بزرگ‌ترین درخت دراز کند آن را از ریشه بیرون می‌آورد و اگر میان کوه‌ها فریاد برآورد صخره‌ها را می‌شکند و ازجاکنده می‌شود (صدوق، ۱۳۹۵، ۴۸/۲). یکی دیگر از جنبه‌های جذاب شخصیت امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشريف برای جوانان مسلمان و غیر مسلمان، شباهت‌های زیاد موجود بین ایشان و دیگر انبیا و اولیاست. دیدن ریشه‌های عمیق بین انسان و مقدسین عالم باعث دلگرمی و تقویت اعتقاد می‌شود. در روایات متعدد شباهت‌هایی بین امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشريف و پیامبران و ائمه عجل الله تعالی فرجه الشريف بیان شده است که هرکدام از آنها در حضرت قائم عجل الله تعالی فرجه الشريف جمع شده است. برای مثال در باب شباهت ایشان به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌توان به روایت پیامبر صلی الله علیه و آله اشاره

کرد که فرمود: «مهدی از فرزندان من است. اسم او اسم من، کنیه اش کنیه من، از نظر خلق و خَلق شبیه ترین مردم به من است» (موسوی اصفهانی، ۱۳۹۸، ص ۳۲۰).

از دیگر شباهت ها، شباهت به حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَام است که هردو اولین و آخرین وارثان زمین هستند: «خداوند آدم را خلیفه خود در تمام زمین قرار داد و او را وارث آن ساخت». (ص ۲۸۹) شباهت آن حضرت به هابیل نیز این گونه است که نزدیک ترین و خویشاوندترین افراد، هابیل را کشت همان طور که عموی امام زمان عَلَيْهِ السَّلَام - جعفر کذاب - نیز قصد کنار زدن امام را داشت» (صدوق، ۱۳۹۵، ص ۳۲۰). شباهت آن حضرت به شیث نبی نیز این گونه است: «حضرت شیث اجازه نداشت که علم خود را آشکار کند. امام زمان عَلَيْهِ السَّلَام هم اجازه نیافته تا روز و وقت معین علم خود را آشکار کند» (موسوی اصفهانی، ۱۳۹۸، ص ۱۹۹). شباهت امام زمان عَلَيْهِ السَّلَام به حضرت یوسف عَلَيْهِ السَّلَام این گونه است: «یوسف زیباترین اهل زمان خود بود. قائم نیز زیباترین اهل زمان خود است» (موسوی اصفهانی، ۱۳۹۸، ص ۲۷۵). شباهت ایشان به ابراهیم خلیل این گونه است: «ابراهیم دوران حمل و ولادتش مخفیانه بود و رشد سریع در دوران کودکی داشت. قائم عَلَيْهِ السَّلَام نیز حمل و ولادتش مخفی بود» (موسوی اصفهانی، ۱۳۹۸، ص ۲۷۶).

شباهت آن حضرت به عیسی عَلَيْهِ السَّلَام: «اختلاف نظر مردم در مورد او که عده ای می گفتند هنوز به دنیا نیامده است، گروهی می گویند فوت کرده است، گروهی می گویند کشته شده و گروهی می گویند عروج کرده است. عیسی فرزند بهترین زنان زمان خود بود و در شکم مادر با او صحبت کرد. امام زمان عَلَيْهِ السَّلَام هم همین طور بود» (موسوی اصفهانی، ۱۳۹۸، ص ۲۸۰). شباهت امام زمان عَلَيْهِ السَّلَام به حضرت موسی عَلَيْهِ السَّلَام: «موسی عَلَيْهِ السَّلَام از قومش دو غیبت داشت که یکی از دیگری طولانی تر بود. قائم عَلَيْهِ السَّلَام نیز دو غیبت داشته که یکی طولانی تر از دیگری است. دوران حمل و ولادتشان نیز مخفی و خائفانه بود» (موسوی اصفهانی، ۱۳۹۸، ص ۲۸۳). امام زین العابدین عَلَيْهِ السَّلَام در روایتی فرمود: «در قائم روشی از آدم و نوح عَلَيْهِ السَّلَام است و آن عمر طولانی است» (صدوق، ۱۳۸۱، ص ۳۲۰). نوح عَلَيْهِ السَّلَام با سخن خود زمین را از کافران پاک کرد، قائم نیز با شمشیر خود زمین را از مفسدان پاک می کند» (کلینی، ۱۳۸۵، ص ۵۱۴). آن قدر خداوند فرج نوح عَلَيْهِ السَّلَام را به تأخیر

انداخت تا اینکه بیشتر معتقدانش از او برگشتند. فرج قائم عجل الله تعالی فرجه الشریف را نیز خداوند آن قدر به تأخیر می‌اندازد که بسیاری از معتقدانش برمی‌گردند (صدوق، ۱۳۹۵، ص ۳۸۵).

۳-۲. حی و آگاه بودن امام عجل الله تعالی فرجه الشریف

اینکه الگوی زندگی، انسانی زنده آگاه و معصوم باشد نقش بسیار سازنده و آرامش بخشی در زندگی ایفا می‌کند. الگوی یک انسان که راه را می‌شناسد، خطرات را می‌داند و قدرت هدایت، رهبری و محافظت از انسان را دارد مجالی برای تشویش و اضطراب باقی نمی‌گذارد. از این روست که بزرگوارانی که ارتباط بیشتر با امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف برقرار می‌کنند در زندگی دنیایی خود مصداق آیه شریفه: «لاخوف علیهم ولا یحزنون» (یونس: ۶۲) هستند. علامه طباطبایی در ذیل آیه شریفه: «قل اعملوا فسیری الله عملکم و رسوله و المؤمنون؛ بگو عمل کنید که خداوند و رسولش و مؤمنون اعمال شما را خواهند دید» (توبه: ۱۰۵) می‌گوید: «هر عملی که انسان انجام می‌دهد اعم از خیر و شر خدا و رسول و ائمه اطهار علیهم السلام آن را مشاهده می‌کنند» (طباطبایی، ۱۳۷۴، ۳۹۸/۹). در توقیعی از امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف آمده است: «فانا یحیط علمنا بانبائکم و لا یعزب عنا شی من اخبارکم و معرفتنا بالزلل الذی اصابکم؛ همانا به اخبار شما علم داریم. هیچ چیز از اخبار شما بر ما پوشیده نیست. از لغزش و کاستنی‌های عملکرد شما آگاه هستیم. چیزی بر ما پوشیده نمی‌ماند» (مجلسی، ۱۴۰۳، ۳۴۵/۲۳).

۳-۳. تأکید بر انتظار فعال

انتظار یعنی، امید داشتن، چشم به راه بودن و منتظر بهبود شرایط ماندن. (لغت نامه دهخدا، ذیل واژه انتظار) این حالت در دوره آخرالزمان، یکی از استراتژیک‌ترین ابزارهای ذخیره انرژی و انگیزه در بن بست‌های معرفتی و شناختی است. روایات شیعه، بزرگ‌ترین اعمال در عصر غیبت را انتظار فرج می‌دانند. امام علی علیه السلام می‌فرماید: «انتظروا الفرج و لاتیاسوا من روح الله (فضل الله) فان احب الاعمال الی الله عزوجل انتظار الفرج؛ از رحمت خداوند مأیوس نباشید؛ زیرا محبوب‌ترین کارها نزد خداوند عزوجل انتظار فرج است» (مجلسی، ۱۳۸۶، ۱۲۳/۲۳). امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «من مات منتظرا لهذا الامر کان مع القائم فی فسطاطه لابل کان کالضارب

بین یدی رسول الله، بالسيف؛ هرکه در انتظار این امر (ظهور قائم) بمیرد همچون کسی است که با قائم در خیمه او باشد، بلکه به مانند کسی است که در کنار پیامبر خدا شمشیر زند) (صدوق، ۱۳۹۵، ص ۳۳۸). از کلمه اعمال می توان دریافت که انتظار فقط حسی درونی یا حالت منفعلانه نیست، بلکه عملی است که فعالانه و هوشیارانه با قصد و نیت انجام شود. انتظار سازنده یعنی، زمینه سازی در همه ابعاد. بنابراین، زمینه سازی به معنای فراهم کردن شرایطی است که در آن شرایط اگر امام بیاید امرش زمین نمی ماند و می تواند رسالت خود را اجرا کند (بدیعی، ۱۳۹۶).

۳-۳-۱. تأثیر انتظار فعال بر اضطراب های نوین

منظور از انتظار فعال، برنامه ریزی، مدیریت و حرکت در مسیر خودسازی و کسب توانمندی های فردی و اجتماعی برای زمینه سازی ظهور است. انتظار فعال دست روی دست گذاشتن و تماشا کردن نیست. هر حرکت انقلابی و اصلاحی به بسترسازی و تأمین نیروی انسانی کارآمد و لایق نیاز دارد. وظیفه هر منتظری در زمان غیبت، کنشگری فعال در خانواده و اجتماع است. فرد منتظر ناامیدی را از خود دور کرده و امید به قیام حضرت قائم عَلَيْهِ السَّلَام را در دل می پروراند. چنین شخصی هیچ گاه بدبین و پوچ گرا نمی شود، افسردگی در او راه ندارد و همیشه چراغ روشن بین آینده در قلب و ذهن او زنده است. حضرت حجت عَلَيْهِ السَّلَام در توقیع خود به شیخ مفید فرمود: «اگر شیعیان ما که خداوند آنها را در طاعتشان یاری دهد در وفای پیمانی که از ایشان گرفته شده است مصمم و یکدل باشند نعمت لقای ما از آنان به تأخیر نمی افتد و سعادت دیدار ما برای آنها با معرفت کامل و راستین نسبت به ما تعجیل می گردد» (مجلسی، ۱۳۸۶، ۱۷۷/۵۳). منتظر واقعی، صاحب اراده و همت قوی می شود و هیچ مانعی او را سست و زمین گیر نمی کند. در روایت ها پیرامون شخصیت یاوران امام زمان عَلَيْهِ السَّلَام آمده است: «کلهم لیوث قد خرجوا من غاباتهم لو انهم هموا بازالة الجبال لآزالوها عن مواضعها؛ همه شیرانی هستند که از بیسه خارج شده اند و اگر اراده کنند کوه ها را از جا برکنند» (سلیمان، ۱۳۶۴، ص ۲۲۴).

جوانی که امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشريف را الگو و محبوب خود برگزیده است، تلاش می‌کند که ظاهری و باطنی شبیه او شود. حسن خلق، عمل به اوامر الهی و اجتناب از نواهی خداوند متعال و پاکسازی قلب و نیت از ثمرات این الگوگیری است. مصداق روشن این جوانان، شهیدانی بودند که از جان خود گذشتند تا دین خدا را یاری کنند: «رجال مؤمنون عرفوا الله حق معرفته و هم انصار المهدی فی آخر الزمان؛ مردانی که خدا را آنچنان که باید شناخته‌اند یاوران مهدی در آخر الزمان هستند» (اربلی، ۱۴۰۳، ۴/۲۷۸). امام صادق علیه السلام فرمود: «هرکس دوست می‌دارد از یاران حضرت قائم باشد باید منتظر باشد و در این حال به پرهیزگاری و اخلاق نیکو رفتار کند درحالی که منتظر است، پس چنانچه بمیرد و قائماً به پا خیزد پاداش او همچون پاداش کسی خواهد بود که آن حضرت را درک کرده است، پس کوشش کنید و در انتظار بمانید. گوارا باد بر شما ای گروه مشمول رحمت خداوند» (نعمانی، ۱۳۵۹، ص ۲۰۰).

۴. نتیجه‌گیری

در دوران معاصر مشکل پیش‌روی جوانان، اضطراب و تشویش‌های حاصل از زندگی مدرن و بی‌معنویت تبلیغ شده در فرهنگ غربی است. این مشکلات براساس آمارهای جهانی باعث افسردگی‌های شدید، احساس پوچی، بیماری‌های روحی-روانی و خودکشی می‌شود. یکی از راهکارهای توصیه شده، ارائه الگوهای مناسب در زندگی فردی و اجتماعی جوانان است. مقاله پیش‌رو نشان داد که باور به منجی موعود و الگوپذیری از شخصیت امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشريف نقش بسزایی در رفع مشکلات شناختی و عواطف مخرب بشری دارد. از تأثیرات این اعتقاد، تهذیب نفس، تقویت روحیه امید و نشاط و ایجاد همت و اراده قوی است. تاریخ و حوادثی که در آن رخ داده است شهادت می‌دهد که حرکت‌ها و اتفاقات بزرگ تاریخ همگی به عهده قشر جوان است و به‌ویژه نهضت‌های حیات‌بخش پیامبران الهی به‌ویژه رسول صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام از طرفی نهضت وعده داده شده برای موعود آخر الزمان نیازمند جوانان زمینه‌ساز است. امید است که قیام آرامش‌بخش و صلح‌آفرین منجی موعود به دست جوانانی که در دوران غیبت خود را هم از نظر جسمی و هم از نظر فکری و روحی تربیت کرده‌اند به‌زودی رقم بخورد.

فهرست منابع

- * القرآن الکریم (۱۳۸۹). مترجم: فولادوند، محمد مهدی. قم: چاپخانه بزرگ قرآن کریم.
۱. اربلی، علی (۱۴۰۳). کشف الغمه فی معرفه الائمه. قم: دار الاضواء.
۲. امینی، ابراهیم (۱۳۸۹). دادگستر جهان. قم: انتشارات شفق.
۳. بدیعی، علی اکبر (۱۳۹۶). از انتظار منفعلانه تا انتظار فعال. نشریه الکترونیکی حوزه، نوبت چهاردهم، <https://hawzah.net>
۴. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). لغت نامه دهخدا. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۵. رجالی، تهرانی، علیرضا (۱۳۹۷). یکصد پرسش و پاسخ پیرامون امام زمان عجل الله تعالی فرجه. قم: انتشارات نبوغ.
۶. سلیمان، کامل (۱۳۸۴). یوم الخلاص فی ظل القائم المهدی عجل الله تعالی فرجه. تهران: آل علی علیهم السلام.
۷. صدوق، محمد بن علی بن حسین (۱۳۹۵). کمال الدین و تمام النعمه. مترجم: غفاری، علی اکبر. قم: دار الکتب الاسلامیه.
۸. طباطبایی، محمد حسین (۱۳۶۰). تفسیر المیزان. مترجم: موسوی همدانی، محمد باقر. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۹. کوشا، غلام حیدر (۱۳۹۳). خانواده و مدیریت الگوپذیری نوجوانان. نشریه اسلام و پژوهش های تربیتی، (۱۱۶)، ۱۱۳-۱۳۶.
۱۰. مجلسی، محمد باقر (۱۳۸۶). بحار الانوار الجامعه لدرر الاخبار الائمه الاطهار. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
۱۱. موسوی اصفهانی، علامه سید محمد تقی (۱۳۹۸). مکیال المکارم فی فوائد الدعاء للقائم. مترجم: حائری قزوینی، سید مهدی. قم: کتاب جمکران.
۱۲. نعمانی، محمد بن ابراهیم (۱۳۵۹). الغیبه. مترجم: فهری زنجانی، سید احمد. تهران: دار الکتب الاسلامیه.